

УДК 271.4-722.53:37.01:27-74

DOI: <https://doi.org/10.52761/2522-1558.2021.16.3>

СТАН ШКІЛЬНИЦТВА І ФОРМАЦІЇ ДУХОВЕНСТВА ДО ПРОГОЛОШЕННЯ КОДЕКСУ КАНОНІВ СХІДНИХ ЦЕРКОВ

Олександр ЛЕВИЦЬКИЙ

Івано-Франківська академія Івана Золотоустого, кафедра богослов'я,
вул. Софрона Мудрого 22, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна,

e-mail: olevytsky@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9235-3887>

У статті проаналізовано стан шкільництва і формації духовних осіб до проголошення Кодексу канонів Східних Церков.

Праця має на меті з'ясувати основні підходи і принципи до формування духовенства та стану шкільництва протягом історичного періоду, що передував проголошенню Кодексу канонів Східних Церков. Зокрема, автор проаналізував основні етапи священничої формації. Розглянуто реформування навчального і виховного процесів формування священників. Зроблено акцент на особливостях формації та освіти священників на різних етапах історичного розвитку.

Ключові слова: *духовенство, семінарія, формація, освіта, священник, навчання, виховання.*

The article analyzes the state of schooling and formation of clergy before the proclamation of the Code of Canons of the Eastern Churches.

The work aims to clarify the main approaches and principles to the formation of the clergy and the state of schooling during the historical period preceding the proclamation of the Code of Canons of the Eastern Churches. In particular, the author analyzed the main stages of priestly formation. Reforming of educational and upbringing processes of formation of priests is considered. Emphasis is placed on the peculiarities of the formation and education of priests at different stages of historical development.

Key words: *clergy, seminary, formation, education, priest, teaching, education.*

Постановка проблеми. На початку ХХ століття вимоги до кандидатів до священства були ті самі, що й для латинських кандидатів, оскільки канонічне право в Католицькій Церкві було одне. Тогочасний знавець церковного права Андрій Бачинський серед вимог до священства зазначає й відповідні богословські знання здобуті в семінарії. Навчання повинно тривати чотири роки з вивченням догматичного, морального і пасторального богослов'я, церковної риторики та історії, канонічного права, Старого і Нового Завіту,

єврейської мови, патрології, християнської філософії⁴⁸. Серед інших категоричних вимог – мати бенефіцію, яка б забезпечувала матеріальне утримання майбутнього священника. Перед уділенням свячень єпископ проводив іспит прохача. Першим етапом було подати прохання про свячення, після чого ординаріат давав розпорядження про виголошення оповідей свячень на парафії кандидата. Докладно аналізувалось і перевірялось добру поведінку і славу, відсутність застережень з боку пароха та парафіян, учителя релігії, який навчав кандидата в школі. Свої рекомендації та зауваження подавав також ректор семінарії, в якій навчався семінарист. Насамперед важливим на іспиті було знання з богословських дисциплін⁴⁹.

Метою статті є дослідити стан шкільництва і формації греко-католицького духовенства до проголошення Кодексу канонів Східних Церков.

Виклад основного матеріалу. Головним і найважливішим осередком виховання греко-католицького духовенства на початку ХХ століття й надалі залишалася духовна семінарія у Львові. Протягом тривалого часу вона стала ключовою інституцією у системі богословської освіти. Це був заклад передусім формування парафіяльного, здебільшого одруженого духовенства. Разом із богословським факультетом Львівського університету ця інституція творила навчально-виховну структуру⁵⁰ й протягом чотирьох послідовних років формувала кожне нове покоління служителів Христового виноградника та провідників народу.

Соборові рішення 1891 року, зокрема про реформу, впровадження нових правил та засад функціонування семінарії почали втілюватися лише через десятиліття після їх прийняття. Питанням реформування семінарійного виховання зайнявся митрополит Андрей Шептицький, фактично від самих початків свого зведення на Львівську архієпархію та обрання Главою Української греко-католицької церкви. Прокламацією реформи у Львівській духовній семінарії став пастирський лист митрополита Андрея, написаний восени 1901 року⁵¹. Саме цього року Шептицький у березні та квітні відвідав семінарію з канонічною візитацією, внаслідок чого прийшов до висновку про необхідність фундаментальної реформи цього закладу. У баченні митрополита реформа мала б полягати не лише у впровадженні нового статуту, але передусім кращого організаційного устрою і функціонування, наповнення вишколу поглибленою духовною формацією.

У посланні до семінаристів митрополит Андрей Шептицький зазначив : «зовсім конечною є основна реформа семінарії»⁵². Глава Церкви мав на думці докорінну реформу устрою виховного закладу. У своєму зверненні він

⁴⁸ Бачинський А. Право церковне. Львов, 1900, с.77.

⁴⁹ Бачинський А. Право церковне. Львов, 1900., с.87–88.

⁵⁰ Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні. *Богословія*. 1963. № 24, с.81]

⁵¹ Шептицький А. Пастирський лист питомцям духовної семінарії у Львові. *Церква і душпастирство*. Документи і матеріали (1899–1944). Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2000. Т. 3 : Пастирські листи і послання (1901–1914), с.25.

⁵² Шептицький А. Пастирський лист питомцям духовної семінарії у Львові. *Церква і душпастирство*. Документи і матеріали (1899–1944). Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2000. Т. 3 : Пастирські листи і послання (1901–1914), с.26.

посилявся на встановлені Львівським синодом рішення стосовно семінарій та згідно з ними намагався ввести відповідні зміни. Далі у зверненні до семінаристів митрополит вказав зміст і суть реформ: «Реформа семінарії полягає не лише на впровадженні нових правил, хоч і це потрібне, але передовсім на впровадженні нової ліпшої організації і на введенні нового Духа»⁵³. Головний акцент покладено, власне, на виховання та формацію, яка б забезпечила добрий результат у майбутньому стані та переконаннях кандидата. Важливим у формації Шептицький вважав спосіб життя і поведінку семінариста, адже по таких ознаках можна розпізнати його духовний стан і внутрішній світ. Особливе значення мала духовна формація і побожність, яка ставала визначником покликання або його відсутності⁵⁴. Семінарія повинна була стати місцем праці над своїм духом, побожністю, а в другу чергу – над знаннями та освіченістю.

На думку митрополита Шептицького, семінаристи мали б трактувати чотирирічне утримання у семінарії не як дар, а радше як борг Церкві й народові, який зможуть колись повернути на підставі сумлінно здобутих у семінарії знань та побожності. Важливим у вихованні було спрямування студента на прагнення та успіхи у здобуванні богословських знань та священничого духу. Завданням вихователів ставала загальна оцінка семінариста у поступі в навчанні й побожності, наполегливості в науковій праці та сумлінності у виконанні обов'язків, вироблення у них відповідних поглядів на працю й обов'язки священника та місію Церкви. У своєму посланні митрополит Андрей Шептицький також закликає семінаристів бути патріотами й водночас уникати партійної нетерпимості, дотримуватися єдності та солідарності, особливо серед священників, ставитись толерантно до поглядів інших людей. Отож, важливою умовою було те, що богослови повинні уникати політики.

Впроваджувати реформу у Львівській духовній семінарії було доручено новому ректору доктору Григорію Хомишину. При реформуванні він за взірць узяв семінарії Західної Європи. Формальним початком реформи стало роздання статуту, де детально розглянуто та визначено стосунки між семінаристами й настоятелями. З метою привчити богословів до систематичної й планомірної праці впроваджено щомісячні домашні іспити.

Прагнення церковної ієрархії та настоятелів, дотримуючись соборових рішень, позбавити духовну семінарію усіх тих хиб, які вона мала та перетворити її в інституцію, яка б передусім відповідала меті виховання душпастирів, а не просто служителів культу, було цілком природнім. Суворі правила для семінаристів та урізноманітнення форм морального виховання піднесли в суспільстві її значення.

⁵³ Шептицький А. Пастирський лист питомцям духовної семінарії у Львові. *Церква і душпастирство. Документи і матеріали (1899–1944)*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. Т. 3: Пастирські листи і послання (1901–1914), с.26.

⁵⁴ Шептицький А. Пастирський лист питомцям духовної семінарії у Львові. *Церква і душпастирство. Документи і матеріали (1899–1944)*. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. Т. 3: Пастирські листи і послання (1901–1914), с.29.

Черговим кроком реформ стало видання у 1908 році спеціально укладених «Правил питомців» Львівської семінарії. Основною метою у них визначено виховання священників, а засобами для її досягнення вказано побожність і науку. Як зазначив один із вихователів семінарії отець Волянський: «Побожність повинна пересякнути усе єство питомця, виходити з глибини душі, а проявлятися у совісному виконанні релігійних практик»⁵⁵. Докладно перераховуються які саме практики і в якому обсязі повинен виконувати кожен семінарист, а це спершу щоденні молитви, богослужіння, читання і роздуми на духовні теми, іспит сумління. Поряд з набуванням побожності іншим важливим завданням семінарста було старанне здобування знань, які мають слугувати у майбутньому душ пастирстві священника. Ідеалом кандидата до духовного стану вказують прагнення самовіддано служити Божій справі⁵⁶. Нові правила більше наголошували на священничому покликанні й моральному вихованні, аніж на формальному виконанні дисциплінарних вимог.

Зміни у семінарії проявилися не лише впровадженням правил для семінаристів, але й поступовою ротацією настоятелів. У кадровій політиці митрополит Шептицький зробив ставку на покоління молодих священників, вишколених, окрім Львова, у богословських закладах Рима, Відня та Інсбрука, збагачених досвідом наукової праці та з званнями докторів богослов'я⁵⁷. У процесі морального виховання особливу увагу звернено на побожність з її релігійними практиками. Щочетверга та щонеділі впроваджено конференції, на яких ректор виступав із двома циклами духовних наук. Зранку відбувалися щоденні розважання, а теми до них ще звечора подавав духівник. Під час семінарської реформи акцент зроблено на літургійному житті богословів, як основі морального виховання, що було істотним прогресивним кроком у розумінні ролі священства.

Більшість богословських предметів семінаристи вивчали в рамках навчального плану Львівського університету. Окрім цього, семінаристи часто слухали лекції на інших, не пов'язаних з богослов'ям, факультетах, що свідчило про їхні інтелектуальні зацікавлення. Університетські студії доповнювало семінарійне навчання, яке містило власний навчальний план: церковні обряди, спів, церковнослов'янську мову, а також науку про сільське господарство⁵⁸.

Завдяки діяльності літературно-наукового товариства інтереси семінаристів могли реалізовуватися у різноманітних гуртках. Формою праці у товаристві були лекції, наукові доповіді з богослов'я, історії, літератури, дискусії, літературні вечори. За десятиліття товариство перетворилося в

⁵⁵ Волянський О. Семинарицьке вихованє. *Нива*. 1909. Ч. 3, с.90.

⁵⁶ Волянський О. Семинарицьке вихованє. *Нива*. 1909. Ч. 3., с.90.

⁵⁷ Sorokowski A. D. *The Greek-Catholic Parish Clergy in Galicia (1900–1939)*. London, 1991, с.21.

⁵⁸ Андрохівич А. Львівське «Studium Ruthenum». *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1921. Т. СXXXI., с.142.

масову організацію семінаристів⁵⁹. Його члени обмінювались часописами, листувались з богословами Загреба, Оломоуца, Любляни, Пряшева, Ужгорода, Чернівців.

Найчисельнішим було семінарійне товариство «Читальня українських богословів імені Маркіяна Шашкевича», яке поряд з організацією читання та обговорення найновіших книг і часописів, підготовкою різноманітних вечорів та концертів було також посередником у діяльності численних гуртків і представляло богословів поза межами семінарії. Можливість вільного вибору літератури з бібліотеки «Читальні», дискусій над прочитаним, підготування наукових рефератів створювали чудові передумови для інтелектуального формування семінаристів⁶⁰. Ці чинники призвели до зростання кількості священнослужителів з ґрунтовною богословською освітою й докторськими ступенями. Поява нового покоління вихователів та викладачів справила у цей період важливий вплив передусім на саму семінарію.

Найважливішими факторами, які вирішували долю вступників у семінарію, були моральні характеристики, належний освітній рівень та стосунки до військової служби. Зростання вимог до моральних характеристик майбутніх душпастирів у першій половині ХХ століття свідчило про особливу увагу керівництва церкви на покликання до духовного стану. У навчальному процесі було помітне зростання важливості пастирського богослов'я та літургії. Стосовно суспільного розрізу складу семінарійної спільноти, то перед Першою світовою війною зростає кількість семінаристів, які не були синами священників. Таких було 73,5% від загальної кількості студентів, при цьому 42% – сини простих селян⁶¹.

Важливу роль у вихованні семінаристів Львівської духовної семінарії відіграв й ректор Йосиф Сліпий. Він зазначав, що семінарія має на меті дати можливість виробити і розвинути в собі різні чесноти, здобути знання, яких вимагає священниче покликання. Акцентував, що важливо виховувати священників, які мають стати сумлінними і страсними у своєму майбутньому служінні. Семінаристи повинні були виробляти чесноти священничого життя.

Йосиф Сліпий продовжує розвивати та поглиблювати започатковану митрополитом Андреем Шептицьким реформу устрою семінарії, насамперед, у площині дисципліни та духовної формації. Основним документом, на якому базував свою концепцію отець Йосиф, стала енцикліка папи Пія XI «*Deus Scientiarum Dominus*», яка справила велике враження на самого ректора⁶², а також зумовила русло спрямування реформ як в освітньому напрямі, так і у вихованні семінаристів. Новий ректор всіляко намагався впровадити лад не

⁵⁹ Глистюк Я. Студентські товариства Греко-католицької духовної семінарії у Львові (1890–1914). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. № 7, с.320–334.

⁶⁰ Глистюк Я. Діяльність студентських товариств Греко-католицької духовної семінарії у Львові (1849–1914). *Львів: місто–суспільство–культура* / за ред. О. Аркуші, М. Мудрого. Львів, 2007. Т. 6, с.246–294.

⁶¹ Кашак І. Виховання українського греко-католицького священника (1882–1946). Львів : Свічадо, 2007, с.107.

⁶² Пелікан Я. Ісповідник віри між Сходом та Заходом. Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого. Київ, 1994, с.150.

лише у дисципліні, але передусім змінити підхід у формації майбутніх священнослужителів.

Важливим джерелом семінарійного виховання стали нові «Правила для питомців греко-католицької духовної семінарії у Львові» 1929 року⁶³. У цьому документі детально описувались устрій, формація та освітній процес. Складався він з 12-ти розділів та представляв такі групи питань: мета семінарії; вимоги для вступу; про побожність, як інструмент виховання і формації; навчальний процес; щоденний порядок життя; покарання та інші. Встановлені правила заклали основу дисциплінованого життя й формації, потрібних для розвитку майбутніх кандидатів до духовного стану. Йосиф Сліпий керувався головною тезою реформи у наступному формулюванні: «завданням семінарії є виховувати священників, які не тільки дбали б про спасіння власних душ, але й стали добрими й ревними працівниками у винограднику Христовому»⁶⁴. Він прагнув того, щоб семінаристи не потрапляли у дві крайності: антиінтелектуальний пієтизм та антипобожний інтелектуалізм. За період його ректорства кількість семінаристів невпинно зростала. Відтак, у 1925 році на перший курс було прийнято 60 кандидатів. Згодом у Львівській семінарії загалом навчалось близько 400 семінаристів⁶⁵.

Про щоденне життя, порядок та дисципліну семінарії детально розповідає її студент Мирослав Марусин, пізніший архієпископ. У своїй книзі спогадів він описує етапи формування свого покликання, вступу і навчання у Львівській семінарії⁶⁶, що є джерелом пізнання формації семінаристів у передвоєнний період.

Починаючи з першого десятиліття ХХ століття в УГКЦ спостерігається тенденція до заснування семінарій в усіх єпархіях. Кожен єпископ, маючи розпорядження Львівського синоду 1891 року, намагався реалізувати поставлені перед ним завдання у сфері вишколу та формації кандидатів до духовного стану. Зокрема, у 1907 році семінарію у Станіславові заснував єпископ Григорій Хомишин. До неї відразу було переведено кандидатів з цієї єпархії, які навчались у Львівській семінарії. Устрій та діяльність влаштовано на взірць католицьких семінарій Європи. Навчання вели сім викладачів. Якщо поглянути на тенденції покликання до духовного стану, то у 1922–1924 роках у Станіславівській семінарії загалом навчалось близько 140 семінаристів⁶⁷. Викладацький склад був високо кваліфікованим, більшість з яких мали науковий ступінь доктора.

З 1920 року умовою вступу до Станіславівської семінарії стало зобов'язання згодом висвятитися в неодруженому стані. Після запровадження вимоги celibату кількість семінаристів суттєво зменшилась – близько у два рази. Реагуючи на закиди та критику стосовно celibату, єпископ Григорій

⁶³ Сліпий Й. Твори / упор. І. Хома, Ю. Федорів. Рим, 1970. Т. III–IV, с.47–70.

⁶⁴ Сліпий Й. Твори / упор. І. Хома, Ю. Федорів. Рим, 1970. Т. III–IV, с.51.

⁶⁵ Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. Львів: Свічадо, 2001, с.432.

⁶⁶ Марусин М. Життя моє – Христос: рефлексії у 60-ліття священничого служіння. Рим, 2008, с.25–30.

⁶⁷ Sorokowski A. D. The Greek-Catholic Parish Clergy in Galicia (1900–1939). London, 1991, с.78.

Хомишин звертав увагу на те, що формально постанови про обов'язковість такого стану ним не приймалося, а лише дораджувалось і тлумачилось значення та необхідність неодруженого священства⁶⁸. Єпископ під час своїх духовних конференцій для семінаристів постійно акцентував на значенні та величчі неодруженого священства, зокрема як певного ідеалу служіння і відданості Богові та Церкві. Представляючи ситуацію із запровадженням такої вимоги до семінаристів, єпископ Хомишин наводить певну статистику. Так, у 1923 році до семінарії вступило 43 кандидати, з яких наприкінці року залишилось лише 15, а в 1924 році прийнято 35 кандидатів, з яких залишилось – 18. Такий стан речей єпископ вважав перевіркою покликання. Той, хто залишався, мав, на його переконання, справжнє покликання. Владика виявляв велике занепокоєння діями тих, хто демонстративно залишав семінарію, протестуючи проти тенденцій впровадження цілібату⁶⁹. Станом на 1930-ті роки в неодруженому стані священство прийняло більше 60 кандидатів семінарії, близько 10-ти вступили до чернечих чинів.

У своїх повчаннях та настановах єпископ Григорій Хомишин вказував на ідеал священника, як особу високодуховну, яка, у першу чергу, служить Христу та Церкві, є понад будь-якими суспільними та світськими інститутами, формуваннями, моральним злом⁷⁰. Особливо владика акцентував на необхідності цінувати авторитет священника, отриманий завдяки Христові та Церкві.

В іншій греко-католицькій семінарії, у Перемишлі, в перших десятиліттях ХХ століття навчалось більше ста семінаристів. Місцевий єпископ подбав, щоб тут діяв повноцінний цикл богословських наук. Тут, зокрема, навчали канонічного права, морального, догматичного і пасторального богослов'я, біблійної екзегези, вивчали Старий і Новий Завіт, філософію, катехитику, риторику, єврейську та церковно-слов'янську мови⁷¹. Навчання і формація тривали спочатку три, а згодом чотири роки. Поглиблену програму і вишкіл розпочато у цій семінарії лише від 1921 року, за старанням єпископа Йосафата Коциловського⁷². Для її утримання і діяльності призначено податок на парафії. Тому утримувалось не лише сам заклад, але також і викладацький склад. Особливий розквіт семінарії розпочався з 1933 року, коли із закордонних студій приїхали дипломовані викладачі з подвійними докторатами у різних наукових галузях, здебільшого теології та філософії⁷³. Термін навчання розподілено на п'ять років. Згодом, у 1925 році, Перемиський владика, подібно як у Станіславівській єпархії, виділив місця у семінарії для кандидатів, які

⁶⁸ Хомишин Г. Послання до всецесногодуховенства Станіславівської Єпархії. Станіславів, 1925, с.6–7.

⁶⁹ Хомишин Г. Пастирський лист про завдання священничого стану в св. католицькій Церкві. Станіславів, 1939, с.6–7.

⁷⁰ Хомишин Г. Пастирський лист про завдання священничого стану в св. католицькій Церкві. Станіславів, 1939, с.9.

⁷¹ З історії греко-католицької духовної семінарії в Перемишлі. *Світильник істини*. Торонто, 1983. Ч. 3, с.787.

⁷² Кацак І. Виховання українського греко-католицького священника (1882–1946). Львів : Свічадо, 2007, с.108.

⁷³ Дзюбина С. І стверди діло рук Твоїх: спогади. Варшава, 1995, с.32.

зголосились стати целібатами, що викликало певний спротив і непорозуміння серед семінаристів, духовенства і вірних.

У роки перед Другою світовою війною три єпархії УГКЦ в Україні сукупно нараховували більше 500-та семінаристів, що навчались як на Батьківщині, так і закордоном. Особливою гордістю Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого була Львівська богословська академія, яка, хоча й не була створена для вишколу духовенства, проте мала серед студентів багато майбутніх священнослужителів.

Львівську семінарію, подібно до інших, радянською владою було закрито і розформовано у 1945 році. Викладачів арештовано і вислано в Сибір, у тому числі й ректора. Деяких семінаристів було призвано в лави радянської армії⁷⁴. У цей період розпочинається повільний процес стагнації і обмеженої діяльності семінарій, а звідси – й розвитку формації і вишколу священнослужителів.

Після формальної ліквідації УГКЦ в Радянському Союзі у 1946 році певний період загальна греко-католицька семінарія діяла в Німеччині. Тут навчалось близько 100 семінаристів, очолював її ректор Василь Лаба, а згодом Олександр Малиновський. Це був лише короткий період її діяльності. Згодом вона перемістилась до Голландії та нараховувала 42 семінаристи і 7 викладачів. Її устрій описав тогочасний студент Бутринський: «Навчальний день виглядав звичайно: ранішні молитви та розважання, соборна Свята Літургія, сніданок, виклади – 5 годин, іспит совісти, обід, під час якого відбувалось духовне читання, пообіднє дозвілля, духовне читання в каплиці, вечерея, дозвілля, конференція духівника, вечірні молитви»⁷⁵. Деякі кандидати до священства також навчалися в латинських семінаріях і після їх закінчення були рукоположені греко-католицькими єпископами для потреб у Європі, Канаді та США.

У період радянської тоталітарної влади навчання майбутніх священників на теренах України відбувалось індивідуально, в монаших спільнотах і в підпільних семінаріях. Такі осередки освіти та формації діяли у різних місцевостях, зокрема, у селищі міського типу Зимна Вода біля Львова. З 1956 року тут викладали єпископи Микола Чарнецький і Петро Козак, а протоігумен Филімон Курчаба вів заняття для ченців свого Чину. З 1968 року діяла підпільна семінарія і в селі Дора на Івано-Франківщині під керівництвом отця Михайла Косила. Подібні заклади функціонували ще у місті Тернополі під керівництвом отця Василя Семенюка (з кінця 1970-х років), у місті Івано-Франківську під керівництвом єпископа Павла Василика (з 1980-х років), у селі Боржавське на Закарпатті під керівництвом отця Івана Маргітича (з початку 1980-х років), у місті Самборі під керівництвом отця Миколи Куця (з середини 1980-х років), у місці Дрогобичі під керівництвом отця Мирона

⁷⁴ Bociurkiv B. *The Ukrainian Greek Catholic Church and Soviet State (1939–1950)*. Toronto, 1996, с.115.

⁷⁵ Бутринський М. *Українська католицька семінарія на чужині. Світильник істини*. Торонто, 1983. Ч. 3, с.268.

Бендика (з кінця 1980-х років), у місті Львові під керівництвом єпископа Володимира Стернюка і отця Богдана Білинського та інші⁷⁶.

Навчання було доволі тривалим та мало індивідуальну форму. Одного чи декількох кандидатів закріплювали за старшим освіченим священником, який забезпечував їх довоєнними підручниками, диктованими перекладами з латини або інших мов і водночас доповнював їхню загальну богословську освіту. Індивідуальний підхід до навчання був зумовлений ще й тим, що більшість підпільних семінаристів навчалися у державних навчальних закладах або працювали і тому вчитися могли лише у вихідні дні або пізно увечері. Іноді заняття проводилися семестрами, якщо на це дозволяв профіль роботи⁷⁷. Служіння і співу навчалися з магнітофонних записів. Заняття один викладач міг проводити в різних місцях і з різною періодичністю. Разом студенти збиралися досить рідко, оскільки вимагалась певна конспірація. Потрібно було зважати на те, щоб сусіди або інформатори не донесли у правоохоронні органи. Якщо викривали ті чи інші місця, доводилося змінювати місце навчання.

У підпільній семінарії програма була складена так, що студенти у певний час відвідували лекції, раз чи два рази на тиждень, а також отримували завдання додому. Стабільного графіка навчання не було, оскільки все відбувалось ситуативно. Навчальна програма була значно вужчою, ніж у колишніх семінаріях і включала лише найважливіші та найнеобхідніші предмети. До таких належали моральне і пасторальне богослов'я, догматика, канонічне право, обрядовість, Святе Письмо, філософія, церковна історія, етика та церковний спів. Найповніший перелік дисциплін маємо зі спогадів про підпільну семінарію отця Михайла Косила. Це – катехизм, за підручником Франца Шпіраго у 3-х томах; моральне богослов'я за підручником Нольгена в рукописному перекладі Симеона Лукача; пасторальне богослов'я за підручником Юліана Пелеша; літургіка за рукописним підручником «Обряди» отця Симеона Лукача; подружнє право за підручником Йосифа Мильницького та рукописним конспектом лекцій отця Симеона Лукача; канонічне право, герменевтика, патрологія за підручником отця Василя Лаби; апологетика, історія Вселенської Церкви, філософія, історія України, основи церковнослов'янської, грецької та латинської мов, церковний спів, догматика, гомілетика, біблійна історія⁷⁸.

Підпільні греко-католицькі богослови студіювали також православну літературу. Проте навіть після закінчення навчання молоді священники досить часто відчували певний брак знань. У таких випадках допомагало спілкування зі старшими й досвідченими душпастирями та самоосвіта⁷⁹.

⁷⁶ Gudziak B. Hierarchia i duchowieństwo Ukraińskiego Kościoła w podziemiu. *Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedstwa*. Przemyśl, 1998. Т. 4., с.332.

⁷⁷ Gudziak B. Hierarchia i duchowieństwo Ukraińskiego Kościoła w podziemiu. *Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedstwa*. Przemyśl, 1998. Т. 4, с.333.

⁷⁸ Історія релігії в Україні : у 10-ти т. / за ред. П. Яроцького. Київ, 2001. Т. 4 : Католицизм, с.504.

⁷⁹ Ратич О. Науково-методичні праці священників УГКЦ в підпіллі: до 20-річчя виходу УГКЦ з підпілля. Львів, 2009, с.43.

За кордоном діяли греко-католицькі семінарії у Римі, Канаді та США, які готували священничі кадри для вірних УГКЦ. Тут функціонували повноцінні семінарії, які фахово та на високому рівні готували освічених духовних осіб. Зокрема, у Римі продовжувала свою діяльність, створена ще наприкінці XIX століття, Українська папська велика семінарія святого Йосафата. Після Другої світової війни певний час вона була єдиною у світі українською католицькою духовною семінарією з 20-50 студентами. Її вихованці слухали лекції у римських папських університетах, а в самій семінарії вивчали літургіку, обряд та українознавчі предмети.

Висновки. Таким чином, виховання і освіта кандидатів до духовного стану в Руській Церкві були неналежним чином налагоджені. Упродовж XI–XVII століть основним принципом були освіта та формація, яку надавали батьки-священники своїм синам. Загальні основи знань читання і писання кандидати здобували у парафіяльних, монастирських або кафедральних школах. Згодом почали з'являтися духовні школи, які давали базові світські та богословські знання, а також основи духовної формації. Семінарії почали формуватись на основі згаданих шкіл, хоча у своїй суті не були формаційними закладами, а скоріш освітніми. Велику роль відіграли василіанські школи, зокрема щодо освіченості духовенства. У Вільно, Римі та Львові діяли заклади засновані на основі розпорядження і завдяки допомозі Римського Архиєрея. Справа належної семінарійної формації та вищої богословської освіти налагодилась наприкінці XVIII століття зі створенням Генеральної греко-католицької семінарії у Львові, яка у той період була єдиним централізованим закладом для УГКЦ. Повністю систему налагоджено з реформами початку XX століття, які стали наслідком детального опрацювання питання вищої семінарії на Синоді Єпископів у Львові 1891 року. Реформу втілювали Григорій Хомишин та Йосиф Сліпий за ініціативи Андрея Шептицького. Упродовж радянського періоду духовна формація та освіта відбувались у підпільних семінаріях під керівництвом священників. Високий рівень формації та освіти за всю історію Української греко-католицької церкви в Україні був лише у першій половині XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрохович А. Львівське «Studium Ruthenum». *Записки Наукового Товариства імені Шевченка*. Львів, 1921. Т. СXXXI. С. 123–195.
2. Бачинський А. *Право церковне*. Львов, 1900. 766 с.
3. Бутринський М. Українська католицька семінарія на чужині. *Світильник істини*. Торонто, 1983. Ч. 3. С. 264–268.
4. Волянський О. Семінаричне вихованє. *Нива*. 1909. Ч. 3. С. 89–91.
5. Глистюк Я. Діяльність студентських товариств Греко-католицької духовної семінарії у Львові (1849–1914). *Львів: місто–суспільство–культура* / за ред. О. Аркуші, М. Мудрого. Львів, 2007. Т. 6. С. 246–294.
6. Глистюк Я. Студентські товариства Греко-католицької духовної семінарії у Львові (1890–1914). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. 2003. № 7. С. 320–334.

7. Дзюбина С. І стверди діло рук Твоїх: спогади. Варшава, 1995. 532 с.
8. З історії греко-католицької духовної семінарії в Перемишлі. *Світильник істини*. Торонто, 1983. Ч. 3. С. 787.
9. Історія релігії в Україні : у 10-ти т. / за ред. П. Яроцького. Київ, 2001. Т. 4 : Католицизм. 598 с.
10. Кацак І. Виховання українського греко-католицького священика (1882–1946). Львів : Свічадо, 2007. 232 с.
11. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001. 608 с.
12. Марусин М. Життя моє – Христос : рефлексії у 60-ліття священичого служіння. Рим, 2008. 197 с.
13. Марусин М. Погляд на виховання кандидатів духовного стану на Україні. *Богословія*. 1963. № 24. С. 40–94.
14. Пелікан Я. Ісповідник віри між Сходом та Заходом. Портрет українського кардинала Йосифа Сліпого. Київ, 1994. 303 с.
15. Ратич О. Науково-методичні праці священиків УГКЦ в підпіллі: до 20-річчя виходу УГКЦ з підпілля. Львів, 2009. 64 с.
16. Сліпий Й. Твори / упор. І. Хома, Ю. Федорів. Рим, 1970. Т. III–IV. С. 47–70.
17. Хомишин Г. Пастирський лист про завдання священичого стану в св. католицькій Церкві. Станіславів, 1939. 26 с.
18. Хомишин Г. Послання до всечесногодуховенства Станіславівської Єпархії. Станіславів, 1925. 18 с.
19. Шептицький А. Пастирський лист питомцям духовної семінарії у Львові. *Церква і душпастирство*. Документи і матеріали (1899–1944). Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2000. Т. 3 : Пастирські листи і послання (1901–1914). С. 25–38.
20. Wociurkiv B. The Ukrainian Greek Catholic Church and Soviet State (1939–1950). Toronto, 1996. 310 p.
21. Gudziak B. Hierarchia i duchowieństwo Ukraińskiego Kościoła w podziemiu. *Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedztwa*. Przemyśl, 1998. Т. 4. S. 311–338.
22. Sorokowski A. D. The Greek-Catholic Parish Clergy in Galicia (1900–1939). London, 1991. 288 p.

REFERENCES

1. Androkhovych A. Lvivske «Studium Ruthenum». *Zapysky Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenka*. Lviv, 1921. Т. CXXXI. S. 123–195.
2. Bachynskiy A. Pravotserkovne. Lvov, 1990. 766 с.
3. Butrynskyuy M. Ukrayinska katolytska seminariya na chuzhyni. *Svitylnyk istyny*. Toronto, 1983. ЧН. 3. S. 264–268.
4. Volyanskyuy O. Semynarytske vykhovanye. *Nyva*. 1909. Ч. 3. S. 89–91.
5. Hlystyuk Ya. Diyalnist studentskykh tovarystv Hreko-katolytskoyi dukhovnoyi seminariyi u Lvovi (1849–1914). *Lviv: misto–suspilstvo–kultura* / за ред. О. Arkushi, М. Mudroho. Lviv, 2007. Т. 6. S. 246–294.
6. Hlystyuk Ya. Studentski tovarystva Hreko-katolytskoyi dukhovnoyi seminariyi u Lvovi (1890–1914). *Drohobyskyuy krayeznavchyuy zbirnyk*. 2003. № 7. S. 320–334.
7. Dzyubyna S. I stverdy dilo ruk Tvoyikh: spohady. Varshava, 1995. 532 с.
8. Z istoriyi hreko-katolytskoyi dukhovnoyi seminariyi v Peremyshli. *Svitylnyk istyny*. Toronto, 1983. ЧН. 3. S. 787.
9. Istoryia relihiyi v Ukrayini : u 10-ty t. / за ред. Р. Yarotskoho. Kyiv, 2001. Т. 4 : Katolytsyzm. 598 с.
10. Kashchak I. Vykhovannya ukrayinskoho hreko-katolytskoho svyashchenyka (1882–1946). Lviv : Svichado, 2007. 232 с.

11. Lentsyk V. Vyznachni postati Ukrayinskoyi Tserkvy: Mytropolyt Andrey Sheptytskyy i Patriyarkh Yosyf Slipyy. Lviv : Svichado, 2001. 608 s.
12. Marusyn M. Zhyttya moye – Khrystos : refleksiyyi u 60-littya svyashchenychoho sluzhinnya. Rym, 2008. 197 s.
13. Marusyn M. Pohlyad na vykhovannya kandydativ dukhovnoho stanu na Ukrayini. *Bohosloviya*. 1963. № 24. S. 40–94.
14. Pelikan Ya. Ispovidnyk viry mizh Skhodom ta Zakhodom. Portret ukrayinskoho kardynala Yosyfa Slipoho. Kyiv, 1994. 303 s.
15. Ratysh O. Naukovo-metodychni pratsi svyashchenykyv UHKTs v pidpillyi: do 20-richchya vykhodu UHKTs z pidpillya. Lviv, 2009. 64 s.
16. Slipyy Y. Tvory / upor. I. Khoma, Yu. Fedoriv. Rym, 1970. T. III–IV. S. 47–70.
17. Khomyshyn H. Pastyrskyy lyst pro zavdannya svyashchenychoho stanu v sv. Katolytskiy Tserkvi. Stanyslaviv, 1939. 26 s.
18. Khomyshyn H. Poslannya do vsechesnoho dukhovenstva Stanyslavivskoyi Yeparkhiyi. Stanyslaviv, 1925. 18 s.
19. Sheptytskyy A. Pastyrskyy lyst pytomtsyam dukhovnoyi seminariyi u Lvovi. *Tserkva i dushpastyrstvo*. Dokumenty i materialy (1899–1944). Ivano-Frankivsk : Nova Zorya, 2000. T. 3 : Pastyrski lysty i poslannya (1901–1914). S. 25–38.
20. Bociurkiv B. The Ukrainian Greek Catholic Church and Soviet State (1939–1950). Toronto, 1996. 310 p.
21. Gudziak B. Hierarchia i duchowieństwo Ukraińskiego Kościoła w podziemiu. *Polska-Ukraina 1000 lat sąsiedstwa*. Przemyśl, 1998. T. 4. S. 311–338.
22. Sorokowski A. D. The Greek-Catholic Parish Clergy in Galicia (1900–1939). London, 1991. 288 p.

Стаття надійшла до редакції: 10.09.2021